

Mevlâna ve Divan Şairleri

Doç. Dr. Osman HORATA*

Özet

13. asır Anadolu coğrafyasının ortaya çıkardığı önemli şahsiyetlerden biri olan Mevlâna, Türk sufiliğinin temellerini atan büyük mutasavvıflardan biridir. Onun tasavvufî görüşleri üzerine kurulan Mevlevîlik, Osmanlı İmparatorluğunun siyasî ve sosyo-kültürel hayatında önemli bir rol oynamıştır. Divan şairlerinin en çok tercih ettikleri tarihatların başında Mevlevîliğin gelmesi, bunun göstergelerinden biridir. Bu araştırmada, Divan şairlerinin Mevlâna'ya bakış açıları ve onları Mevlevîliğe yönelten sebepler incelenmeye çalışılmıştır.

ANAHTAR KELİMELEER: *Mevlâna, Mevlevîlik, Divan Şiiri, Divan Şairleri*

Abstract

Mevlâna, who lived in the geography of Anatolia in 13th century, was one of greatest sufis that founded Turkish mysticism. Mevlevi order, the founded on his mystic thought, has played an important role in the political and social-cultural life of te Ottoman Empire. The proof of this came from the fact that most Divan poets prefered the Mevlevi order. In this study, we aim to find the reasons of why Divan poets were interested in Mevlevi order and to study their point of view about Mevlana.

KEY WORDS: *Mevlana, Mevlevi order, Divan Poetry, Divan Poets*

Giriş

Tarihçiler, Moğolların baskısı altında çökmek zorunda kalan Anadolu Selçukluları'ndan sonra, küçük bir uç beyliğinin yüz elli yıl gibi kısacık bir sürede büyük bir imparatorluk hâline gelmesini, Orta Çağ'ın en önemli meselelerinden biri olarak kabul

* H.Ü. Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğr. Üy.

ederler. Köprülü, bu yükselişin temel dinamiklerinin anlaşılabilmesi için 13. asrın siyasî esas olarak da sosyal analizinin iyi yapılması gerektiğini söyler. Çünkü bu asır, Osmanlı'ya yön veren dinamiklerin temellerinin atıldığı; imparatorluğa doğru giden bir tarihin "geçiş" ve "oluşum" devri olmuştur (Köprülü, 1981: 62).

Makalemizde, 13. asır Anadolu coğrafyasının ortaya çıkardığı önemli şahsiyetlerden biri olan ve imparatorluğun gerek sosyal, gerekse siyasî hayatında odak noktalarından biri hâline gelen Mevlâna'nın sosyo-kültürel hayattaki yeri üzerinde durarak; onun Divan şairleri için cazibe merkezi olmasının sebepleri aranmaya çalışılacaktır. Mevlâna'nın kişiliği, yetiştiği dönemin şartlarıyla sanıldığından fazla ilgilidir. Bu sebeple, öncelikle onun yetiştiği döneme ana hatlarıyla bir göz atmak yerinde olacaktır.

Asırlarca Türkler ve Arapların akınlarına sahne olan Anadolu toprakları, 1071'deki Malazgirt zaferinden sonra ise Türklerle Haçlı ordularının mücadele arenasına döner. Bir taraftan Orta Asya'dan gelen milyonlarca Türkü iskan etmekle uğraşan, bir taraftan da Haçlı ordularını püskürtmeye ve iç çatışmaları bastırmaya çalışan Selçuklu Türkleri, siyasî birliği sağlama konusunda oldukça zorlanırlar. 12. asra gelindiğinde bu konuda önemli bir merhale kateden Selçuklular, I. Alâaddin Keykubad (1219-1237) döneminde "altın" çağlarını yaşarlar. Fakat Moğollar karşısında 1243 yılında alınan Köse dağ yenilgisi, sosyal ve siyasî huzurun yeniden bozulmasına, bir asır boyu devam edecek bir zulüm ve sefalet döneminin başlamasına sebep olur. Selçuklu sultanları Moğolların valisi durumuna düşer; bunlardan ümidini kesen halk, baskının fazla hissedilmediği Batı bölgelerinden başlamak üzere beylerin etrafında teşkilatlanmaya ve bağımsızlıklarını ilan etmeye başlarlar. Sultan II. Mesud'un, 1320'de Moğollar tarafından öldürülmesiyle Selçuklu Devleti resmen yıkılır ve onların maddî ve manevî mirası üzerinde yükselecek imparatorluğa giden bir süreç başlar (Bu konuda bk. Köprülü, 1981:70-121 ; Shaw, 1982: 28-31 ; Öztuna, 1988 : 53-59).

13.yüzyıl Anadolu'su, bütün bu olumsuzluklara karşılık kültür hareketleri bakımından son derece canlı bir dönem geçirir. Bunda Moğol baskısı sebebiyle Horasan, Harezm, Semerkant, Bakü, Belh, Bağdat vs. gibi şehirlerden kaçan birçok âlim ve mutasavvıfın Anadolu'ya sığınmak zorunda kalmasının önemli bir etkisi olmuştur. Bu asırda, Oğuz Türkçesine dayalı yeni bir yazı dili oluşmuş ve ilk eserler verilmeye başlanmıştır. Türklerin tarih sahnesine çıkardığı üç büyük suffî *Hacı Bektaş-ı Velî* (ö.1270), *Mevlâna* (ö.1273) ve *Yunus Emre* (ö.1320 ?) gibi büyük şahsiyetler bu asırda yetişmişlerdir. Ayrıca *İbni Arabî* (ö.1240), *Necmüddin Dâye* (ö.1256), *Fahrüddin İrakî* (ö.1280), *Sadrüddin Konevî* (ö.1274) gibi tasavvuf tarihinin önemli isimleri de tasavvuf klâsikleri hâline gelmiş eserlerini bu topraklarda yazmışlardır. Bunlar sayesinde tasavvuf, Anadolu'da çok hızlı bir şekilde yayılmış ve bu asır Türk suffiliğinin bir oluşum dönemi olmuştur (Kara, 1985:278 ; Kara, 1993: 180-181). Bu dönemde, değişik coğrafyalardan kopup gelen farklı düşünce ve kültürler, taassuptan uzak geniş görüşlü düşünce-

lerin doğmasına zemin hazırlamış; Anadolu'da kök salmaya çalışan tasavvuf düşüncesi sarsılan sosyal ve siyasî ortamda ümitsizlik içindeki insanları hayata bağlayan bir sığınak gibi olmuştur. Herkesi “*tanış olmaya*”, “*işi kolay kılmaya*” çağıran, yetmiş iki millete bir gözle bakabilen bu sufiler; insanları dıştan içe döndürerek, içlerindeki yüce varlığı idrak ettirmeye çalışmışlar; kin ve öfkeyi değil sevgi ve sabrı, ihtirası değil kanaatkâr olmayı, cimrilik ve hasetliği değil yardımlaşmayı ve cömertliği, başkalarına karşı üstünlüğü değil eşitlik ve hoşgörüyü savunmuşlardır. Anadolu'da yükselen Türk kültür ve medeniyetinin temelleri onların savunduğu bu sevgi ve barış ahlâkı üzerinde yükselmiştir.

1.Mevlâna ve Mevlevîlik

Anadolu'nun Türkleşmesinde ve Osmanlı'nın kuruluşunda önemli bir rol oynayan *Yeseviyye*, *Kübreviyye*, *Sühreverdiyye* gibi Horasan menşeli tarikatlar, sadece kolonizatör dervişleriyle hizmet vermiş ve müesseseseleşemiyerek zamanla yerlerini başka tarikatlara bırakmışlardır. Aynı şekilde Osmanlı'nın kuruluş döneminde faal olan *Rıfaiyye* ve *Halvetiyye* gibi Arap kaynaklı tarikatlar da fazla yaygınlık kazanamamıştır. *Mevlâna* ve *Hacı Bektaş* etrafında oluşan Türk orijinli tarikatlar ise teşkilatlanarak imparatorluğun her tarafını sarmışlar, siyasî ve sosyal hayatta önemli bir rol oynamışlardır (Köprülü, 1981: 144-171 ; Kara, 1993: 180-181). Mevlevîlik, her kesimden taraftar bulmakla birlikte daha çok orta burjuva kesimine hitap eden ve sünî anlayışa sahip bir tarikat olurken; Bektaşîlik yerleşik ve göçebe Türkmenlerden oluşan halk kesimi arasında yaygınlaşan ve bilhassa Rumeli'deki Hristiyan kesimin “*ihtidâ*”sında etkili olan heterodoks bir tarikat hâlini almıştır.

Mevlevîliğin temellerini atan ve asıl adı Muhammed Celaleddin olan *Mevlâna*, 1207 yılında Afganistan'ın kuzeyindeki Belh şehrinde doğmuştur. Babası, devrinde “*sultânü'l-ulemâ*” ünvanıyla anılan Türkistan'ın büyük mutasavvıflarından *Necmeddin Kübrâ*'nın talebesi *Bahâeddin Veled*'dir (1151-1231). Moğol tehlikesi sebebiyle, 5-6 yaşlarında (bazı kaynaklara göre 12 yaşında) ailesiyle birlikte Anadolu'ya göç etmiştir. İlk hocası babası olmuş, onun ölümünden sonra eğitimini babasının müridlerinden *Seyyid Burhaneddin Muhakkık-ı Tirmizî* üstlenmiştir. Babasının ölümünden sonra Şam'a giden ve *İbni Arabî* ve *Sadrüddin Konevî* gibi büyük mutasavvıfların sohbetlerinde bulunan *Mevlâna*, Arap ve Fars edebiyatına vakıf, dört medresede birden ders veren meşhur bir âlim olmuştur. Olgunluk dönemi, Moğol hâkimiyeti yıllarına rastlamıştır. Babası ve Tirmizî'nin çabalarıyla olgunlaşan manevî yönü Şems'le tamamlanmış ve dış dünyadan ilgisini keserek şiir yazmaya başlamış ve günlerini sema etmekle ve müridlerinin eğitimiyle geçirmiştir. *Mesnevî* başta olmak üzere *Dîvan-ı Kebîr*, *Fîhi Mâfih*, *Mecâlis-i Seb'a* ve *Mektûbat* gibi bir çok eserin sahibi olan *Mevlâna* 17 Aralık 1273'te ölmüştür (Yeniterzi, 1995:1-18 ; Gölpınarlı, 1959).

Mevlâna'nın tasavvuf düşüncesi, *Necmeddin Kübrâ*'dan (ö.1221) gelen sünnî anlayışa dayalı tasavvuf mektebi, *İbni Arabî*'nin metafizik ve mistik sistem hâlinde tasavvuf dünyasına sunduğu *vahdet-i vücud* mektebi, kaynağını Horasan Melâmetiyyesinden alan İlahî aşk ve cezbeyle dayalı Kalenderî tasavvuf olmak üzere üç temel kaynaktan beslenmiştir (Ocak, 1991: 142-143). O, almış olduğu iyi eğitimi sayesinde bu farklı anlayışları yepyeni bir sistemde birleştirerek; farklı kültür ve düşüncelerin çarpıştığı 13. yüzyıl Anadolu'sunda herkesi kucaklayan bir senteze ulaşmıştır. Bu özellik, Mevlâna'yı diğer mutasavvıflardan ayıran en önemli husus olmuş ve onun bu yorumu Osmanlı kültür hayatında büyük bir yankı bulmuştur.

Mevlâna'nın ölümünden sonra oğlu *Sultan Veled*, onun tasavvuf anlayışını tarikat hâline getirmiş ve beylikler döneminde ilk Mevlevîhaneler açılmaya başlanmıştır. Osmanlı beyliği içinde ise ilk dergâh, *II. Murad* döneminde (1421-1451) açılmış ve 16. Asırdan itibaren Osmanlı devlet adamlarından büyük bir ilgi görmüştür. Aynı önemi Bektaşîliğe de veren merkezî yönetim, bu iki sufi gücü dengede tutmaya çalışmıştır. Zaman zaman da resmî otorite Şîî –batınî hareketlere karşı Mevlevîlere itibar etmiştir (Gölpınarlı, 1983 :269-273; Ocak, 1996: 20-21; Göyünç, 1991). Bu sebeple Mevlevîlik, imparatorluğun genişlediği her yere ulaşma imkânı bulmuş, köylere kadar yayılan Mevlevîhaneler Osmanlı'nın büyük şair, musikişinas, hattat ve nakkaşlarını yetiştiren yüksek düzeyde birer kültür, ilim ve sanat merkezleri hâline gelmiştir.

2. Mevlevîlik ve Divan Şiiri

Mevlâna, yaşadığı çağdan itibaren, gerek tasavvuf anlayışı, gerekse en olgun döneminde kaleme aldığı *Mesnevî*'siyle Türk Edebiyatı'nın doğuşu ve gelişiminde önemli bir rol oynamış; şöhreti sınırların da ötesine taşarak Mesnevîsi İngilizceden Flemenceye kadar birçok dile çevrilmiştir (Mazıoğlu, 1981:30-39; Çelebioğlu,1978: 99-126; Yeniterzi, 1997:93-110). Mevlâna'nın şairliği sebebiyle, şiirin "*sünnet-i seniyye-i Mevlevîyye*" olarak kabul edilmesi ve bu tarikattaki Mesnevî okuma ve okutma geleneği, Mevlevîleri şiirden anlamaya hatta şair olmaya yöneltmiştir. Bu sebeple, Mevlevîhaneler Klâsik Edebiyatı besleyen en önemli kaynaklardan biri hâline gelmiştir. Şeyhlik makamındaki şahsiyetin *Neşatî*, *Şeyh Gâlib* gibi büyük bir şair olması ise, şiire olan ilgiyi daha da arttırmış; *Esrar Dede* gibi birçok şair şiir yazmaya Mevlevîhanelerde başlamıştır. Edebiyatımızda Mevlevî olan divan şairlerinin sayısı 300'ü bulmaktadır. Bu, Mevlevîliği % 68 gibi büyük bir oranla Divan şairlerinin en çok rağbet ettikleri tarikatların ilk sırasına yerleştirmektedir. Diğer tarikatların oranı ise % 10'ların altında kalmaktadır. Mevlevî şairlerin sayısı 16. yüzyıldan itibaren artmaya başlamış 18.asırda ise büyük bir artış göstermiştir. Tezkirelerde, Mevlevî olduğu belirtilen şairlerin sayısı 17. asırda sadece 10 iken, bu 18. asırda 212'ye yükselmiştir (İsen, 1989 : 23-27 ; İsen, 1997 : 216-218) . Bu asırda görülen büyük artışta, merkezî idarenin Bektaşîliğe karşı Mevle-

vîliği ön plânda tutmaya başlamasından ziyade, 17. asrın büyük şairlerinin Mevlevî olmasının etkisi göz ardı edilmemelidir. 15. asırda, *Hüdayî Salih Dede*; 16. asırda, *Şahidî, Yusuf Sîneçâk, Fevrî, Bursalı Rahmî, Safayî, Nigeî, Ârifî*; 17. asırda, *Cevrî, Neşatî, Enîs, Fasîh, Bahayî, Mezakî, Nâbî ve Nef'î*; 18. asırda, *Sâkîb Dede, Nahîfî, Birrî, Neylî, Receb Dede, Nesîb, Nayî Osman Dede, Fennî, Neyyir, Hulustî, Şeyh Gâlib ve Esrar Dede*; 19. asırda *Yenişehirli Avnî, Leylâ Hanım, Şeref Hanım* akla gelen ilk Mevlevî şairlerdir. Bunların bir kısmı Mevlevîliğe intisap ederek çilelerini tamamlamış bir kısmı da muhiplik seviyesinde kalmıştır. Bunların yanında Mevlevî olsun veya olmasın bir çok şair Mevlâna hakkında medhiyeler yazmış, şiirlerinde ondan bahsetmişlerdir. Mevlâna ile ilgili bu şiirleri toplayan mecmualara da rastlanmaktadır.¹

Divan şiirinde Mevlâna ve Mevlevîlik , başlıbaşına büyük bir araştırmanın konusudur. Bu konuda şu ana kadar büyüklü-küçüklü birçok çalışma yayımlanmıştır (bk.Kaynaklar). Fakat bunların çoğu bir şair veya şiirle sınırlı kalmış veya divanlardan seçilen beyitlerin sıralanmasından öteye geçmemiştir. Yazımızda, bu edebiyatın önde gelen şairlerinin Mevlâna hakkında yazdıkları müstakil şiirler ele alınarak, onların Mevlâna'ya nasıl değerlendirdikleri, çizdikleri Mevlâna portresinin yukarıda açıklamaya çalıştığımız tarihî kimliğiyle örtüşen ve ayrışan taraflarını belirlemeye çalışacağız. Araştırmamızda, Mevlevî şairlerin belli başlılarının eserleri incelenmekle birlikte, konu Mevlevîlikte şeyhlik makamına kadar yükselen *Neşatî, Şeyh Gâlib, Sâkîb Dede* ile binbir günlük çilesini tamamlayarak “dede”lik pâyesini alan *Esrar Dede* ve Mevlevîliğe ilgisi “muhiplik” (hayranlık) seviyesinde kalan *Nef'î ve Nabî* ile sınırlı tutulmuş; bunlardan ayrı olarak, tezkire yazarları içinde Mevlâna'ya yer veren tek tezkireci olan ve şairler hakkındaki yargılarının doğruluğu ile dikkati çeken Latifî de çalışmamıza dahil edilmiştir.

3. Mevlâna ve Divan Şairleri

Latifî (ö. 1582): Anadolu sahasında Sehî Bey'den sonra yazılan ikinci tezkirenin sahibi olan Latifî, eserinde girişten sonraki ilk bölümü şeyh şairlere ayırmış ve burada önce Mevlâna'ya anlatmıştır (Latifî, 1314: 36-39; ayrıca bk. Ayan, 1993: 65-70).

Onun ve diğer şairlerin Mevlâna'ya bakışlarında tasavvufî dünya görüşünün hâkim olduğu görülmektedir. Bilindiği gibi, mutasavvıflara göre tasavvuf, aklın yetmediği alanlarda “mutlak hakikat”e gönül yoluyla ulaşabilme felsefesidir. Bu da, gönlünü dünya ile ilgili her şeyden temizleyip, aşk yoluyla görünen gerçeğin (zâhir) ardındaki öze yani “hakikat”e (bâtına) ulaşmakla gerçekleşir. İşte Mevlâna gibi veliler, görünmeyeni (gaybı) görebilen, ayet ve hadislerin arkasındaki gizli manaları keşfedebilen “yakîn ehli” kimseler olarak kabul edilmişlerdir.

Latifî'ye göre de, Mevlâna gibi mutasavvıflar şöhret kazanmak ve sanat amacıyla

¹ Mevlâna Küt. No.2163, yk.2-4'teki bir mecmuada, 29 şairden 50 civarında “Mevlevî” redifli gazel toplanmıştır.

değil, din yolunun yolcularına rehberlik etmek amacıyla şiir yazmışlardır. O, Allah'ın "yakîn"i (mutlak hakikati görebilen), anlaşılması güç sırları açıklayan velilerin en büyüğüdür. Sadece "bâtn" ilminde değil "zâhir" ilminde de benzersiz, devrinde dört medresede birden ders veren eşsiz bir müderristir. Mesnevîsi de, gayb âleminin, ayetlerin ve hadislerin gizli kalan sırlarını açıklayan; mutlak hakkikate ulaşmaya çalışan "yakîn" ehlinin kılavuzu, din yolunun da bir delilidir. Erenler, insanları yaratıcının yoluna onunla yöneltirler. Kur'an'ın ve hadislerin sırlarını içerdiği için, mutasavvıflar ona "mahzenü'l-esrâr" (sırlar hazinesi) demişlerdir. Mesnevî'deki anlaşılması güç semboller ve meselenin "zâhir"inde kalanlara ters gelebilecek bazı ifadeler vardır. Bunlar, mutasavvıfların "vecd" hâlinde yani "mutlak hakikat"i (Hakk'ı) görüp dehşete düştükleri anda söyledikleri, "te'vil" (görünen anlamının dışında yorumlama) gerektiren sözlerdir.

Nef'î (ö.1635): Mevlâna için 1'i Türkçe, 3'ü Farsça olmak üzere dört kaside yazan Nef'î Mevlevî bir şair değildir. Şiirlerinden Mevlevîlikle ilgisinin olduğu anlaşılma ile birlikte, bunun "muhip"likten öteye geçmediği anlaşılmaktadır (Akkuş, 1993:21).

A.Nihad Tarlan, Nef'î'yi edebiyatımızda Mevlâna'yı ruh ve heyecan bakımından en iyi anlayabilen tek şair olarak görür ve arkasından da aslında Mevlâna'nın anlaşılamayacağını ifade eder: "*Son asra gelinceye kadar fikir vadisinde onu lâyıkiyle anlayan ve şiir vadisinde onu takip eden çıkmamıştır. Ve bu imkansızdır. Çünkü bir Mevlâna'nın yetişmesi için o bünye, o ruh ve hayat şartı lazımdı. (...) Haddizâtında Mevlâna anlatılmaz. Çünkü anlaşılmaz. O sadece mümkün olduğu derecede duyulur. Onu anlatmaya çabalayanlar derece derece dış çizgilerine yanaşabilenlerdir. Kanaatimce bunların başında onyedinci asır büyük Türk şairlerinden Nef'î gelir.*" (Tarlan, 1974 : 87-88).

Nef'î de, diğer şairler gibi Mevlâna'yı evliyaların en büyüğü olarak görür ve onu hakikat (ma'nâ) ülkesini aydınlatan güneşe benzetir. O evliyalar içinde yegâne "içtihat" sahibi olan, sadece "bâtn" ilminde değil "zâhir" ilminde de üstâd olan tek kimsedir. Bu sebeple , hakikat yolunda sadece Mevlâna'nın bendesi olabileceğini belirterek, ondan başkasına uyarsam kafir olayım, der. Onun şöhretinin sadece Anadolu'yla sınırlı kalmadığını, Arap, Acem ve Hint ülkelerine de yayıldığını belirtir.

Nef'î, Mevlâna'nın daha çok Mesnevî'si üzerinde durmuştur. Farsça kasidesinde, İlahî sırları, kâinatın gerçeklerini Mesnevî sayesinde anlayabildiğini söyler:

"*Mesnevî sahibinin bana ilham ettiği feyz sayesinde ruhanî hâlâtta bahsedebiliyorum. Mesnevî deyip geçme. O Hak sırlarının hüccetidir. Onun feyzini tahayyül ederek söze başlarsam Kur'an'ın en derin manalarından dem ururum.*" (Tarlan, 1974: 96).

Çünkü Mesnevî, dinin hakikatinin ifadesidir. Onun kaleminden çıkan her nükte tevhidî açıklar. Nef'î, Mesnevî'yi de ayağının toprağı olarak gördüğü Fars Edebiyatının büyük şair ve mutasavvıflarından, Feridüddin Attar sayesinde anlayabildiğini belirtir:

Nef'î-i mu'ciz-beyânım bende-i Monlâ-yı Rûm

Ne Hakîm-i Gaznevîyim ne Emîr-i Dehlevî

Hâk-i pâ-y-i Şeyh Attâr'ım ki oldı himmeti
Tab'uma üstâd-ı ders-i müşkilât-ı Mesnevî (Akkuş, 1993: 51)

Şair, Mevlâna aşkıyla geldiği seviyeyi anlatırken, kendi benliğini Tanrı varlığında nasıl yok edip O'nunla bütünleştiğini şöyle ifade eder:

"Âşıkım. Dünyaya gülüyorum. Küfre de, imana da lâkaydım. Yaratılışı temiz bir âşıkım. O kadar temizim ki Canan'la birliğimi iddia ediyorum. Küfrüm iman, imanım küfrü oldu. Şeyhe de, râhibe de ta'n edebilirim. Cennet ve Cehennem kaydından kurtulmuşum. Eğer onlardan zerre kadar bahsedersen kâfir olayım..." (Tarlan, 1974: 99).

Birkaç beyitte subjektif imajlara yer veren şair, ilk yaratılan akli (*nûr-ı Muhammedî*) cevhere, Mevlâna'yı da bu cevherin nuruna benzetir. Sözleri ise ebedî hayatın kapılarını açan Hz. İsa'nın nefesinin özüdür. Onun gönül bahçesinde, Gülşenî'nin ruhu manevî bir bahçıvan; düşünce hazinesinde de Ruşenî'nin gözü, inzivaya çekilmiş bir gözçüdür. Şair bu soyut imajların ardında, Gülşenî'nin, *Mesnevî*'ye *Ma'nevî* adlı bir nazire yazmasına; Ruşenî'nin de onun ilk manzum tercümesini yapanlardan biri olmasına telmihte bulunmaktadır.

Mübalağaya düşkünlüğüyle tanınan bir şair olan Nef'î, Mevlâna gibi büyük bir şahsiyetin karşısında kalemini aklın emrine vererek Mevlâna'yı kendi akıl ve gönül dünyasına yansıyan önemli özellikleriyle anlatmıştır. Böylelikle ortaya realist bir Mevlâna portresi çıkmıştır.

Neşatî (ö.1674): 17. asır Divan şiirinin ve Hint üslûbunun önde gelen isimlerinden biri olan şair, 1670'de Edirne Mevlevîhanesi'ne şeyh tayin edilmiş ve ölümüne kadar (1674) dört yıl süreyle bu görevini sürdürmüştür. Divanı'nda, Mevlâna için bir kaside ve mesnevî şeklinde bir medhiye vardır. Bunların dışında Divan'da onun Mevlevî olduğunu hissettirecek beyitlere rastlanmamaktadır. Neşatî, Mevlâna'yı "*ledün*" ilmine (Hak'tan gelen bilgiye) vâkıf, insanlara "*hakikat*" sırlarını gösteren evliyaların en büyüğü olarak görür. Onu, *İbrahim Edhem*, *Cüneyd*, *Attâr*, *Bistamî* gibi mutasavvıflarla karşılaştırarak, bunların Mevlâna'nın yanında köle olmalarına şaşılmaması gerektiğini, söyler:

Ser-çeşme-i evliyâ-yı zî-şân

Deryâ-yı le-dün muhîr-i irfân (Kaplan, 1996: 22-23)

Mevlâna'nın şiirleri, hakikat bahçesinin gülleri ve hikmet bahçesinin süsleridir. Onlar insanların gönüllerini ferahlatan bahar mevsimindeki ırmaklar gibidir. Her kelimesinde binlerce sır ve nükte gizlidir. Mevlâna, Hz. Muhammed'in varisi ve Ebubekir soyundan gelen değerli bir incidir. Türbesi Tur Dağındaki ağaç gibi bütün insanlığa nur saçmaktadır.

Nabî (ö.1712): Mevlevîlikle bir ilgisi bulunmamakla birlikte, Mevlâna'ya olan hayranlığını ve sevgisini ifade eden şairlerden biri olan Nabî de, Mevlâna'yı bizim tasavvurumuzun ötesinde, makamı arşın kenarında olan Hakk'ın katına ulaşmış büyük bir velî olarak görür:

*Anun makâmına olmaz resâ tuyûr-ı hured
Kenâr-ı arşdadur âşiyân-ı Mevlâna*

*Degül bu izzet ü şân-ı cihâniyâna şebîh
Huzûr-ı Hak'da olan izz ü şân-ı Mevlâna* (Bilkan, 1997: 36)

Mevlâna'nın gelmesiyle diğer tarikatlar revaçtan düşmüştür. Çünkü Mevlâna, hem "halife-zâde", hem "Nebî-zâde", hem de "şeh-zâde"dir. Nabî, bununla Mevlâna'nın soyunun baba tarafından Hz. Ebu Bekir'e, anne tarafından Hz. Ali'ye ve babaannesinin de Horasan Sultanı Celâleddin Harzemşah'ın kızı olmasına telmihte bulunmaktadır.

Mana göğüne yani Hakk'a ulaşmaya Mesnevî'nin satırları bir merdivendir. Mevlâna'nın eserlerini sadece, "halife" (şeyhinin yerine geçecek velî, derviş) ve "kutb" (en büyük velî) seviyesine ulaşanlar anlayabilir. Onun hikmetler söyleyen eserleri Hakk'ı açıklar:

*Urûca seb'-tubâk-ı sipîhr-i ma'nâya
Sütûr-ı safhasıdur nerdübân-ı Mevlâna* (Bilkan, 1997: 37)

Nabî, onun âsitanesini ziyaret etmenin mutluluğunu ifade ederek; tek isteğinin gönül defterinin kenarına Mevlâna kapısının değersiz bir toprağı olduğunun yazılması olduğunu söyler.

Sâkıb Dede (ö.1735): Mevlevîliğin meşhur isimlerinden biri olan Sâkıb Dede, Divanı'ndan ziyade Mevlevî şeyhlerinin biyografilerini anlattığı 3 ciltlik *Sefîne-i Nefise-i Mevlevîyye*'si ile tanınmaktadır. Şair, medrese tahsilinden sonra Mevlevîliğe intisap etmiş ve daha sonra Kütahya Mevlevîhanesi'ne şeyh olmuş ve 46 yıl bu görevde kaldıktan sonra 1735'te vefat etmiştir. Yetişme dönemi, Vanî Mehmed Paşa zamanında semâ ve raksın yasaklandığı yıllara rastlar. O, bu yıllarda 1000'e yakın Mevlevî'nin öldüğünü, bir kısmının da seyahata çıkmak zorunda kaldığını söyler. Bu sebeple eserinde, Mevlevîliği savunmaya yönelik bir psikoloji hakimdir. Onda, Mevlevîlik neşve olmaktan çıkmış bir amaç olmuştur. Kalemini Mevlevîliği anlatmakta bir araç olarak gören şairin Divanı, baştan sona Mevlâna ve Mevlevîlikle ilgili şiirlerle doludur. Hatta âşıkane gazellerinde bile bu konulara temas etmeden geçememiştir. Divanı'nda Mevlâna ve Mevlevîlikle ilgili 20'ye yakın kasîde vardır. Şair, *semâ, rebab, kudüm, ney, def, nemed, külah, hurka, tennûre* vs. gibi kavramlar için bile ayrı ayrı kasideler yazmıştır (Arı, 1995: 14,37).

Sâkıb, kasidelerinde Mevlâna'dan ziyade Mevlevîliğin âdab ve erkânıyla ilgili hususları anlatmış ve çoğu kez de subjektif hayâllere başvurmuştur. Mesnevî'nin tatlı su-

